

פורטוגל בעקבות האנוסים סמינר 2023

אבני דרך בתולדותיה של רפובליקת פורטוגל

חברי עמותה יקרים,

במהלך הסמינר, נלמד על התפתחות תולדותיה של פורטוגל והפיכתה לרפובליקה על פי הנהוג במערב אירופה. כמו כן ניפגש עם איגודים מקצועיים עמיתים לפי הפרופיל העיקרי של הקבוצה המשתתפת בסמינר.

בראשית ימיה, הייתה פורטוגל דוכסות הכפופה לממלכת קסטיליה השכנה, עימה ניהלה מאבק לעצמאות. באותו הזמן, נלחמה פורטוגל במוסלמים בחזית הדרומית. בשנת 1139 הפכה פורטוגל לממלכה עצמאית, ואפונסו הראשון הוכתר למלך. פורטוגל הנה הראשונה בחצי האי האיברי בה נשלם תהליך הרקונקיסטה (הכיבוש מחדש על ידי הנוצרים). וזאת כ-250 שנה לפני כיבוש ממלכת גרנדה בידי המלכים הקתולים של ספרד.

במאות ה-15 וה-16, השיקה פורטוגל עידן התגליות האירופי. בתקופה זו, השיגה שליטה בלעדית על המסחר בתבלינים ובטובין אחרים עם המזרח ובסחר בעבדים מאפריקה. האימפריה הימית של פורטוגל שלטה באוקיינוסים האטלנטי וההודי ועל שטחים נרחבים ביבשות אמריקה, אפריקה ואסיה. מאוחר יותר, החלה האימפריה הפורטוגלית להתנוון ואיבדה חלק ניכר מעושרה וממעמדה.

עם ההפיכה הצבאית של שנת 1926 בא הקץ לרפובליקה הפורטוגלית הראשונה והחלה תקופה של משטר צבאי דיקטטורי בהנהגתו של הגנרל קרמונה. ב-שנת 1928 התדרדר המצב הפיננסי בשיעורים חמורים ביותר. בשנה זו מינה קרמונה את אנטוניו דה אוליביירה סלזר, פרופסור מוערך לכלכלה, פעיל במפלגה קתולית, לתפקיד שר האוצר. בהדרגה, גדל משקל השפעתו של סלזר בממשלה ובשנת 1932 הוא מונה כראש הממשלה. החל מאותה עת, פעל למסד במדינה את משטרו, שכונה "המדינה החדשה" (Estado Novo) הנודע גם בכינוי "סלזריזם".

במהלך מלחמת העולם השנייה שמרה פורטוגל על נייטרליות (לכאורה) ונהנתה מהכנסות נאות ממכירת המתכת טונגסטן, ששימשה בייצור כלי נשק (עבור גרמניה בסיבובי כספים דרך שוויץ "הניאוטרלית" גם). בתום המלחמה, בשנת 1949 הצטרפה פורטוגל לארגון הברית הצפון אטלנטית (NATO), וב-1955 גם לאו"ם.

לאחר כינון חוקת 1976, התקיימו הבחירות הראשונות לנשיאות והוכשרה הקרקע ליצירת מודל של מדינה פרלמנטרית, על פי הנוהג המקובל במערב אירופה.

אבני דרך בתולדותיה יהודי פורטוגל

הידיעות הראשונות על ישיבת יהודים בפורטוגל הן מהמאה ה-12 וכבר אז היו קיימים רבעים יהודיים בליסבון, בז'יה וסנטרן. ב-1492, בעת גירוש היהודים מספרד, חיו בפורטוגל כ-30,000 יהודים, בתוך אוכלוסייה של כמיליון תושבים. מגורשי ספרד שהיגרו לפורטוגל שינו את משקל

היהודים באוכלוסייה בצורה משמעותית: ההערכה היא שהקהילה היהודית גדלה בכ-70,000 איש, עד לכ-10% מהאוכלוסייה הפורטוגזית.

מתוך המהגרים, שהוגדרו כבלתי חוקיים וכעבדי המלך, הותר רק ל-600 בתי אב להישאר בפורטוגל באופן חוקי למשך שנה, תמורת כופר גדול לשלטון. ילדיהם של אותם יהודים עבדי-המלך נלקחו מהם, בהוראתו של מלך פורטוגל, ז'ואו השני, ונשלחו לאי סאו טומה שלחופי אפריקה, שהיה חלק מהאימפריה הפורטוגזית, על מנת שיעבדו במטעי הסוכר שבו. רובם מתו שם מרעב וממחלות או נפלו טרף לשיני תנינים.

בשנת 1496 נשא המלך מנואל הראשון את איזבל, בתם של פרננדו השני ואיזבלה מלכי ספרד, ובמסגרת הנישואים כפתה המלכה הצעירה על המלך לגרש את היהודים מפורטוגל. באותה תקופה החלה פורטוגל לעלות כמעצמה עולמית, ומנואל היה מעוניין ביכולותיהם, בקשריהם ובכספם של היהודים שבממלכתו.

בלחצם של מלכי ספרד ושל שרים בממלכתו הוציא לבסוף מנואל צו גירוש בדצמבר 1496, אך באמצעות שורה של פעולות הפך את הקערה על פיה, אסר על יהודי פורטוגל לצאת מהמדינה, וכן לעבור הטבלה קולקטיבית בניגוד גמור לרצונם בכיכרות העיר ליסבון - הטבלת יהודי פורטוגל לנצרות (1497), יחד עם חטיפת ילדים נוספים ושורה של הבטחות כלכליות, גרמה לרבים מהיהודים להישאר בפורטוגל, אם כי לא כיהודים.

המרתם הגורפת של יהודי פורטוגל לנצרות, בשונה מתהליך הארוך שעברו יהודי ספרד, הביאה לכך שרובם לא אימצו את הנצרות באמת ובתמים אלא המשיכו לשמור על יהדותם, בצורה כזו או אחרת, בסתר, כאנוסים. בשנת 1498 קבע המלך שיהדותם של יהודים שממירים את דתם לנצרות לא תיבדק או תיחשד למשך עשרים השנים הבאות, וב-1499 הוא אסר על יציאת יהודים מפורטוגל.

רק לאחר מאות שנים החלו להתגורר באופן פורמלי יהודים בפורטוגל. מתחילת המאה ובמהלך המאה ה-19 החלו להגר לפורטוגל יהודים רבים דוברי ספרדית וחכיתיה מצפון מרוקו, מקהילת טטואן, טנג'יר ומגיברלטר. בשנת 1892 זכתה הקהילה הספרדית - מרוקאית להכרה רשמית כקהילה. בשנת 1904 הוקם בליסבון בית הכנסת.

מי שפעל רבות להשבת צאצאי האנוסים ליהדות היה קצין בצבא פורטוגל - ארתור קרלוש דה בארוש באשטו (1887–1961) שהיה בעצמו בן למשפחת אנוסים, למד יהדות ועברית, התגייר, והקים קהילה יהודית בפורטו ואת בית הכנסת כדורי. מסופר שהיה מסתובב רכוב על סוסו בעיירות ובכפרים בצפון פורטוגל, ותר אחרי צאצאי האנוסים, שגם במאה ה-20 עדיין שמרו על יהדותם בסתר ופחדו לגלות אותה לסביבתם. בתוך מספר שנים גייר כ-9,000 צאצאי אנוסים.

עובד מדינה יקר, ענייך והעשרתך בהכרת תולדות עמנו ומפגש עם עמיתים בתרבויות עולם שונות ומגוונות מנחים אותנו במבנה התוכניות הקיימות עבורך ובהישג ידך. אנו עושים למענך בהערכה ובהוקרה לתרומתך בשירות הציבורי בישראל.

בברכת הדרך ובהצלחה
העמותה לקידום מודעות חברתית

מסלול הסמינר

יום 1: ת"א – ליסבון

יציאה מנמל התעופה לטיסה ישירה לליסבון, עיר הבירה של פורטוגל. לאחר הנחיתה בשדה התעופה, ניסע למלוננו בליסבון.

יום 2: -ליסבון - סיור מקצועי וטקס יהודי + ביקור במוזאון

נקדיש היום לסיור באתריה המרכזיים של ליסבון, בירת פורטוגל: נתחיל בתצפית על העיר, נעבור בכיכר פומבל, שדרות הליברטטה, נבקר בכיכר רוסיו (Rossio) השוכנת במרחק דקות הליכה מהגישה לחוף הים. על אותה קרקע, תוססת שיגרת חיים ורוגע, התבצע "פוגרום ליסבון" המזווע באותו יום ראשון ה-19 באפריל 1506 ונמשך שלושה ימים במהלכם נרצחו יותר מ-5000 "נוצרים חדשים" (יהודים מומרים). המהומה החלה בכנסיית Sao Domingo, כאשר אחד האנוסים לעג בכנסייה לנס תחייתו מחדש של ישו. הקריאה לטבח גלשה להמונים ברחוב אשר טבחו בכל נוצרי חדש והשליכו הגופות למדורת אש מרכזית.

יום 3: -סינטרה, קאבו די רוקה ועיירות החוף: אשטוריאל, קאשקאיש

יום 4: נזארה – אובידוש – לימוד ההיסטוריה וסדרי הממשל בפורטוגל

יעדנו בנסיעה הוא נאזרה (Nazare) – עיירת דייגים, ממנה נתצפת אל חופי האוקיאנוס האטלנטי ובה נוכל לראות את הסרדינים המפורסמים שהדייגים מייבשים מדי יום על לוחות העץ שלאורך החופים. נסיים ביהלום שבכתר - אובידוש (Obidos), עיירה מימי הביניים, עם שלל סמטאות סבוכות החבויות בין חומות אבן היוצאות דופן ביחודן. נסייר בין רחובותיה של העיר, נספוג מן האווירה הייחודית ונוכל לטעום מליקור הדובדבנים המפורסם של המקום.

יום 5: - יום שכולו פורטו+מוזאון השואה+שייט

לאחר ארוחת בוקר, ניסע אל פורטו, השוכנת לגדותיו של שפך נהר הדורו (Douro). פורטו היא גם העיר השנייה בפורטוגל, מקום מושבה של אחת הקהילות היהודיות הוותיקות ביותר במדינה. ברעידת האדמה של 1755 אשר הרסה את ליסבון פורטו נותרה ללא פגע, כולל רחובות הרובע היהודי לשעבר. רחובות צרים ובתי מרפסות, הנושאים שמות המוטבעים ביהדות כגון "רוה (Rua) מונטה ג'ודוס" (רחוב מעלה היהודים), "אסקדינהאס דונטה ג'ודוס" ו"פאטיו דאס אסקדינהאס".

בית הכנסת הראשי עמד על אסקאדס דה ויטוריה (Escadas da Vitória), מקום הנקרא עדיין בשם "Escadas da Esnoga" מדרגות לבית הכנסת. נבקר במוזאון לזיכרון השואה ונסייר במדרחוב. לא הרחק מהנהר, נעבור ברחוב Rua de Vitoria "רחוב ויטוריה" המעניק תצפית על העיר. שלט קטן שמוצב במקום חושף כי שמן המקורי של המדרגות היה למעשה "המדרגות העתיקות של בית הכנסת", והן מגלות לנו כי במקום שכן בית כנסת, בימים בהם בעיר פורטו התקיימה אחת משבע האוטונומיות היהודיות ברחבי פורטוגל. בית הכנסת הגדול נהרס וכיום במקום עומדת כנסייה. נווט בנהר הדורו

יום 6: יער בוסאקו – קוימברה

לאחר ארוחת הבוקר, ניסע לביקור באוירו (Aveiro), המכונה גם "ונציה של פורטוגל" בה ניתן עדיין למצוא ברכות מלח, התבלין החשוב לשימור המזון ששימש משלחות מגלי הארצות. נמשיך ליער בוסאקו (Bussaco), בין הערים העתיקות באירופה. ניתן גם לצפות ב"פונדק הציידים" שהפך למלון פאר.

משם נמשיך לקוימברה (Coimbra), העיר בה נמצאת האוניברסיטה העתיקה ביותר בפורטוגל ונסייר בקמפוס הפתוח של האוניברסיטה. משם, נרד ברגל לעיר העתיקה ונצעד לאורך סימטאות העיר העתיקה

יום 7: עמק הדורו, טרנקוזו והיהדות

לאחר ארוחת הבוקר ועזיבת המלון ניסע לטרנקוזו (Trancoso), עיר מימי ביניים, נסייר בעיר ונלמד על תולדות הקהילות היהודיות שנכחדו. נבקר בבית הכנסת החדש הבנוי על שרידי בית הכנסת הישן שנחרב. נמשיך "ללמגו" ונצפה בכנסיית "גבירתנו של התרופות" נראה 700 המדרגות הבארוקיות. משם ניסע מערבה לאורך עמק הדורו (Douro) המרהיב. מדרונותיו, "נשפכים" אל הנהר הרחב, ועד אין סוף, פרושים כרמים צבעוניים, הבנויים טלאי על טלאי.

יום 8 - העיירות היהודיות - בלמונטה וטומאר + ביקור במוזאון ובית הכנסת תל אביב

לאחר ארוחת הבוקר ועזיבת המלון, ניסע לביקור בעיירות גדושות היסטוריה יהודית מרתקת וארוכת שנים. נתחיל בביקור בטומאר – השוכנת על גדות נהר הנבאו. בטומאר נמצא בית הכנסת העתיק ביותר בפורטוגל. נבקר בעיירה ונשמע על אורח החיים של היהודים שם בתקופת ימי הביניים.

נמשיך לבלמונטה (Belmonte) העיר, בה נתגלו האנוסים נסייר בעיירה ונראה סממנים המאפיינים החיים היהודיים במקום. האנוסים שמרו על יהדותם בסתר למעלה מ-500 שנה. נשמע על המסורות הייחודיות שהתפתחו בקרב אנוסי פורטוגל. נבקר בבית הכנסת העתיק ובלמוזאון.

בתום הסיור נמשיך לשדה התעופה לטיסה ישירה חזרה לתל אביב.